

2. Степанов О.С. Належність та допустимість доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О.С. Степанов ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2007. – 19 с.

3. Кримінально-процесуальне право України : [підручник] / за заг. ред. Ю.П. Алєніна. – Х. : ТОВ «Одісей», 2009. – 816 с.

Анотація

Чернега І. Л. Належний суб'єкт збирання як гарантія допустимості доказів. – Стаття.

Статтю присвячено суб'єктам кримінального процесу, яких наділено правом збирати докази, особливостям їх діяльності, що впливають на допустимість зібраних доказів, а також дослідженню змін у цьому інституті відповідно до нового законодавства.

Ключові слова: докази, допустимість доказів, властивості доказів, суб'єкти кримінального процесу, належний суб'єкт.

Аннотация

Чернега И. Л. Надлежащий субъект собирания как гарантия допустимости доказательств. – Статья.

Статья посвящена субъектам уголовного процесса, которые наделены правом собирать доказательства, особенностям их деятельности, которые влияют на допустимость собранных доказательств, и исследованию изменений в данном институте в соответствии с новым законодательством.

Ключевые слова: доказательства, допустимость доказательств, свойства доказательств, субъекты уголовного процесса, надлежащий субъект.

Summary

Chernega I. L. Competent person of finding the proofs as a guarantee of its admissibility. – Article.

The article is devoted to subjects of criminal proceedings, which are entitled to collect proofs, the features of their activities that effect on the admissibility of collected proofs and the research of changes in the Institute in accordance with the new legislation.

Key words: proofs, admissibility of proofs, properties of proofs, subjects of criminal proceedings, proper subject.

УДК 343.98.06

Н. А. Жерж

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ

Досить часто в слідчій практиці виникають ситуації, коли злочин вчинено в умовах неочевидності, що створює для слідчого низку проблем щодо побудови версій та організації самого процесу розслідування. Умисні вбивства є одними з найбільш тяжких злочинів проти життя особи, їх розслідування, порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями, вирізняється більшим ступенем складності, трудомісткості та відповідальності.

Нестабільність фінансово-економічної ситуації в державі, негативні процеси в соціально-економічній, політичній сферах призводять до різкого зниження життєвого рівня населення, соціального розшарування суспільства, збільшення кількості незайнятого населення.

Усі ці фактори не могли не вплинути на погіршення стану криміногенної ситуації в нашій державі. Через десоціалізацію великої частини населення значно

зростає рівень злочинності та кількість умисних злочинів. Разом зі зростанням криміналізації суспільства помітно змінюється й характер вчинених злочинів, що вимагає не лише активізації заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, а й поліпшення роботи слідчого апарату під час розкриття та розслідування таких тяжких злочинів, як умисні вбивства.

У різний час окремим аспектам цієї проблеми та методики розслідування злочинів загалом було присвячено праці Ю.М. Антоняна, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.Д. Берназа, В.М. Бикова, В.К. Весельського, Л.Г. Видонова, А.Ф. Волобуєва, А.В. Дулова, В.А. Журавля, А.А. Закатова, Г.А. Зоріна, А.В. Іщенко, Л.М. Карневої, Н.С. Карпова, В.П. Колмакова, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, Г.А. Матусовського, М.Я. Сегая, М.О. Селіванова, В.Г. Танасевича, В.В. Тищенко, Є.Є. Центрова, В.Ю. Шепітька, В.І. Шиканова та інших учених. Проте розслідуванню неочевидних убивств та їх початкового етапу приділено недостатньо уваги, що обумовлює значний рівень актуальності, враховуючи тяжкість розкриття й розслідування злочинів, вчинених в умовах неочевидності.

Убивства можна поділити на дві групи: убивства, вчинені за умов очевидності (очевидні вбивства), та вбивства, вчинені за умов неочевидності (неочевидні вбивства). Елементами криміналістичної характеристики вбивств є дані про типові способи вчинення й приховування вбивств, слідову картину, особливості особи злочинця й потерпілого, час, місце й обстановку вчинення вбивств.

Для криміналістичної характеристики вбивств важливу роль відіграє послідовність виявлення під час розслідування вбивства наведених ознак. Тому під час опису елементів криміналістичної характеристики вбивств доцільно говорити про них у послідовності, обумовленій специфікою розслідування цього виду злочину, та з огляду на частоту його практичного втілення.

Найбільш частим випадком убивства є так зване побутове очевидне вбивство, тобто вбивство, вчинене зазвичай на ґрунті особистих неприязних стосунків, часто після тривалого спільного вживання алкогольних напоїв. Розкриття й розслідування подібних злочинів вимагає скрупульозного дослідження отриманих даних та коректного використання звичайних засобів доказування.

Більш рідкісними, проте й складнішими для розкриття є вбивства, вчинені таємно в умовах неочевидності (зазвичай за відсутності очевидців або даних про особу потерпілого); убивства, які злочинець підготував заздалегідь; убивства, які злочинець не готував заздалегідь, проте після їх вчинення намагався знищити сліди. Такі ситуації вимагають від слідчого повної мобілізації всіх його професійних знань, навичок і вмінь оперувати інформацією та ресурсами органу дізнання.

Багато проваджень про вбивства відкривається в умовах відсутності даних про особу злочинця, який зник із місця події. Розкриття та якісне розслідування злочинів, вчинених в умовах неочевидності, є найважливішим завданням, що визначає рівень законності в державі та авторитет правоохоронних органів.

Здійснюючи розслідування в кримінальному провадженні, слідчий прагне певним чином упорядкувати свою діяльність, перевести її в розумне, раціональне, методично доцільне русло. Із цією метою він звертається насамперед до власного

досвіду організації та здійснення роботи в провадженнях аналогічної категорії, відшукує в ньому підходи, прийоми, які в минулому допомогли йому домогтися успіху в розслідуванні, показали свою спроможність і продуктивність, щоб застосувати їх на практиці. Осмислюючи все цінне зі свого досвіду, відокремлюючи необхідне від випадкового, слідчий намагається використати найважливіше. Проте відома недостатність індивідуального досвіду та особистого знання диктує йому необхідність звертатися не лише до власного професійного минулого, а й до передового колективного досвіду його колег, узагальнень на науковій основі, а також до криміналістичних інформаційних моделей (описів, характеристик, рекомендацій тощо) [1, с. 90].

У таких ситуаціях основне завдання початкового етапу розслідування полягає в тому, щоб якнайшвидше зібрати інформацію про основні ознаки особи злочинця й можливе місце його знаходження та ефективно використовувати отримані відомості для виявлення й затримання вказаної особи. Умисні вбивства й заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян є найбільш небезпечними злочинами, які посягають на найдорожче та найцінніше, що є в людини. Від того, як організована боротьба із цими злочинними проявами, залежать рівень особистої безпеки й відчуття впевненості кожного громадянина, соціальна стабільність у суспільстві, а в підсумку – навіть підвалини державності.

Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування вбивств, якщо злочин є очевидним, назвемо такі: труп знайдено, особу жертви встановлено, вбивцю затримано. Зовсім інша ситуація виникає, коли вбивство вчинене в умовах неочевидності, а саме: особа жертви не відома, особа злочинця не відома; виявлено труп людини (якщо мала місце заява про її зникнення); виявлено труп невідомої особи або частини розчленованого трупа; виявлено труп з ознаками інсценування (самогубство, нещасний випадок, природна смерть). Зрозуміло, що складність розслідування наявна і в першому, і в другому випадку, проте якщо злочин вчинено в умовах неочевидності, то процес встановлення особи злочинця та відшукування необхідних доказів значно ускладнюється.

Під час розслідування вбивства в умовах неочевидності важливе значення має проведення огляду трупа, яке здійснюється слідчим або прокурором за обов'язкової участі судово-медичного експерта чи лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта [4, с. 124].

При цьому важливими є такі рекомендації:

а) перед оглядом за можливості з'ясувати за допомогою опитування очевидців, чи не переміщувався труп, чи не змінювали положення, у якому він лежить, стан одягу тощо (дані про зміни слід зафіксувати в протоколі);

б) до завершення огляду не відновлювати його колишнє положення, встановлене опитуваннями очевидців;

в) перед оглядом сфотографувати труп з охопленням навколишнього середовища та самотійно, а під час детального огляду зафіксувати окремі відмітні частини й сліди на ньому за правилами масштабної фотозйомки;

г) крім трупа ретельно оглянути ділянку підлоги (ґрунту) під трупом із метою виявлення слідів або предметів, які можуть мати значення для провадження та доказове значення;

д) після огляду труп направити до моргу для судово-медичного дослідження з копією протоколу огляду трупа, вживши заходів щодо запобігання пошкодженню трупа під час перевезення та втраті важливих ознак (упакувати його найкраще в чисту бавовняну тканину, укласти на санітарні носилки або м'яку підстилку та помістити в закриту автомашину або у відкритий кузов, прикривши, наприклад, брезентом) [3, с. 111].

Важливе значення має також порядок огляду та опису трупа. Він повинен проводитися таким чином:

1) під час загального огляду встановити й описати місце, де труп знаходиться; положення трупа щодо найближчих об'єктів (дерево, стіна, піч тощо); відстань до них; куди звернені голова й ноги; положення (лежить на спині, животі, боці; обличчя звернене вгору, вниз, убік; руки, ноги розкинуті, зігнуті в суглобах тощо); сліди й предмети на трупі та біля нього;

2) під час огляду одягу, головного убору, взуття встановити й описати найменування предметів одягу, головного убору, взуття; їх матеріал, колір, особливості (наявні на форменому одязі нашивки, знаки відмінності, у тому числі на петлицях, канти, формені гудзики тощо); їх положення, стан (у порядку, безладі, застебнуті, розірвані, розрізані, забруднені, закривавлені тощо); місце розташування й розміри пошкодження, забруднення; характер країв ушкоджень (рівні, нерівні); вміст кишень одягу;

3) під час огляду оголеного тіла трупа встановити й описати стать, зріст, статуру (худорлява, середня, повна), стан фігури; приблизний вік (на вигляд); колір шкіри; температуру тіла на початку й наприкінці огляду (у пахвових областях, за щокою, у прямій кишці), температуру навколишнього середовища; наявність і характер трупних явищ;

4) під час огляду трупа, що висить у петлі (лежачого з петлею на шиї), встановити й описати наявність або відсутність підставки під трупом, що висить; наявність або відсутність слідів вм'ятин під підставкою на м'якому ґрунті; відстань від основи (підлоги, землі) до стоп та опори, а також між петлею на шиї й місцем прикріплення мотузки до опори; розміри петлі й кожного вільного її кінця [3, с. 111–121].

Ознаками, що можуть свідчити про вбивство під час сну, є такі: розкидана постільна білизна, зім'ята постіль, наявність на потерпілому лише нижньої білизни. Про відносний або точний час події можуть свідчити показання зупиненого годинника або годинника, що працює на руці трупа чи в житлі потерпілого, сухий або вологий ґрунт під трупом на відкритій місцевості після дощу (сухий – ознака скоєння вбивства до початку дощу), включене електроосвітлення (вбивство, імовірно, скоєне в темний час доби), гаряча, тепла піч, їжа, вологий рушник, наявна слина на недопалках (вбивство, імовірно, скоєне нещодавно).

Ефективність початкових слідчих дій багато в чому залежить від організованості та системності їх проведення слідчо-оперативною групою. Організованість їх роботи можна виокремити в певну методику дій, якої повинні дотримуватися члени слідчо-оперативної групи під час огляду місця події, а саме:

1) опитування очевидців події для отримання відомостей, необхідних для розкриття вбивства за «гарячими слідами»;

2) огляд місця події (за участю експерта-криміналіста). У разі особливої складності об'єктів огляду в ньому можуть брати участь декілька слідчих і фахівців, тоді один зі слідчих (зазвичай більш досвідчений) бере на себе керівництво всією роботою;

3) зовнішній огляд трупа на місці його виявлення. За необхідності запрошуються, крім судово-медичного експерта, також інші фахівці, наприклад у галузі судової балістики, вибухової техніки тощо;

4) призначення судово-медичної експертизи трупа, а іноді й деяких інших досліджень;

5) переслідування за «гарячими слідами» із застосуванням службово-розшукової собаки в напрямі, вказаному очевидцями. Цим займаються інспектор-кінолог та оперативні працівники;

6) обстеження території, що прилягає до місця вбивства, силами оперативних працівників. За межами місця події можуть бути виявлені сліди й важливі речові докази, тоді межі слідчого огляду повинні бути розширені;

7) блокування шляхів можливої втечі злочинця оперативним складом сил МВС та інших правоохоронних органів;

8) обхід підвір'їв і квартир із проведенням розвідувальних опитувань для виявлення очевидців та збору інформації про можливого злочинця. Їх проводять дільничний уповноважений та оперативні працівники.

Далі невідкладно здійснюються допити найбільш важливих очевидців, затримання підозрюваних, їх обшуки, допити тощо. Незважаючи на публічний і часто демонстративний характер більшості вбивств, вчинених в умовах неочевидності, особливу роль відіграє виявлення ознак, що дозволяють висунути версії про вчинення вбивства. Наприклад, до неочевидних злочинів можна віднести вбивства на замовлення. До основних ознак цих злочинів належать такі: демонстративний характер злочину, зухвалість дій, місце нападу (зазвичай під'їзд, сходова площадка, ліфт, автостоянка тощо), час вчинення злочину (початок або кінець робочого дня), відомості про слідкування за потерпілим, застосування вогнепальної зброї, спеціальних боеприпасів, прицілів, глушників, вибухових пристроїв та інших надійних засобів ураження, використання автотранспорту для втечі після виконання «замовлення», наявність контрольного пострілу в голову, відсутність ознак розбійного нападу чи інших корисливо-насильницьких посягань, досить помітний статус жертви в суспільстві або в кримінальному середовищі, ознаки ретельної підготовки вбивства [6].

Проте не завжди запропонована методика є дієвою, зважаючи на те, що до неочевидних вбивств відносять убивства, що розслідуються за відсутності очевидців злочину, коли явно не очевидним є коло осіб, які могли вчинити злочин, місце й спосіб вчинення злочину, можливі мотиви, а також убивства, які розслідуються за відсутності трупа потерпілого. В основі криміналістичної характеристики неочевидних убивств лежать об'єктивні процеси вчинення й приховування цих злочинів, які визначають закономірності відображення ознак скоєного в реальності. Її елементами виступають такі дані:

1) типові криміналістичні ситуації вчинення вбивств. У цьому плані вирізняються вбивства із застосуванням вогнепальної зброї, вибухових речовин, на тран-

спорті, а також вчинені організованими злочинними угрупованнями, серійні на сексуальному ґрунті, замовні, замасковані, дітовбивства тощо;

2) відомості про предмет злочинного посягання, яким є життя людини; цей елемент найчастіше є досить очевидним;

3) відомості про найбільш поширені способи вчинення вбивств, які нерозривно пов'язані з конкретною ситуацією та вирізняються великим різноманіттям в аспекті знарядь, прийомів їх застосування, часу, місця, обстановки посягання на життя;

4) відомості про типові особистісні особливості зловмисника завжди належать до основних елементів криміналістичної характеристики цієї категорії злочинів;

5) типові сліди злочину – насамперед матеріальні сліди, що залишилися на жертві злочину від знарядь убивства, наприклад наслідки вибуху, кулі, дробу, сам труп потерпілого; знаряддя злочину; сліди перебування винного на місці вбивства тощо. Ідеальні сліди – це ті відображення, які виникають у свідомості очевидців у зв'язку зі сприйняттям ними обставин скоєного [5, с. 2–3].

Таким чином, побудова правової держави в Україні покликана забезпечити верховенство закону, непорушність основних прав і свобод людини, охорону інтересів громадян. Таке положення повністю узгоджується зі статтею 3 Загальної декларації прав людини, у якій говориться, що кожна людина має право на життя, на свободу та на особисту недоторканність [2]. Суспільно-політичні процеси, що відбуваються в Україні, продовжують характеризуватися зростанням соціальної напруженості. Одним із її проявів є значне зростання злочинності, зокрема збільшення кількості тяжких злочинів проти особи. Забезпечення ефективної боротьби зі злочинністю не можливе без удосконалення наявних та розробки нових методик розкриття й розслідування злочинів. Періодично з певною закономірністю про необхідність покращення якості розкриття вбивств ідеться в нормативних актах і спеціальних вказівках (наказах) Генеральної прокуратури України та Міністерства внутрішніх справ України. Не применшуючи значення кримінально-правового й кримінально-процесуального аспектів, потрібно визнати, що в питаннях організації розкриття злочинів пріоритетне значення має криміналістичний аспект, зокрема методика розслідування злочинів. Як свідчить практика, щодо злочинів загалом і неочевидних зокрема важливе значення має правильно організований початковий етап розслідування, під час якого отримується основна доказова база.

Література

1. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике / Р.С. Белкин. – М. : Юридическая литература, 1988. – 304 с.
2. Всеобщая декларация прав человека : принята и провозглашена в резолюции 217А(III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Дубягин Ю.П. Руководство по розыску и расследованию неочевидных убийств / Ю.П. Дубягин. – М. : Буквица, 1997. – 480 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : зі змінами та доповненнями (відповідає офіційному тексту). – К. : Алерта, 2012. – 304 с.
5. Обухова С.С. Расследование неочевидных убийств / С.С. Обухова. – Бузулук : БГТИ, 2008. – 80 с.
6. Початковий етап розслідування умисних вбивств, скоєних найманцями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravodom.com/kriminalstika/4/106-pochatkovij-etap-rozsliduvannya-umisnix-vbivstv-skoyenix-najmancyami>.

Анотація

Жерж Н. А. Початковий етап розслідування вбивств, вчинених в умовах неочевидності. – Стаття.

Статтю присвячено практичним і пов'язаним із ними теоретичним питанням розслідування неочевидних вбивств. Публікацію спрямовано на правильну організацію проведення початкового етапу розслідування злочинів, вчинених в умовах неочевидності.

Ключові слова: злочин, неочевидне вбивство, початковий етап розслідування, методика розслідування.

Аннотация

Жерж Н. А. Начальный этап расследования убийств, совершенных в условиях неочевидности. – Статья.

Статья посвящена практическим и связанным с ними теоретическим вопросам расследования неочевидных убийств. Публикация направлена на правильную организацию проведения первоначального этапа расследования преступлений, совершенных в условиях неочевидности.

Ключевые слова: преступление, неочевидное убийство, начальный этап расследования, методика расследования.

Summary

Zherzh N. A. The initial stage of investigation of the murders committed in conditions of non-obviousness. – Article.

Article is devoted to practical and related theoretical issues investigation unobvious kills. The publication is aimed at the proper organization of the initial stage of investigation of crimes committed in conditions of non-obviousness.

Key words: crime, unobvious murder, initial stage of the investigation, investigation procedure.

УДК 344.13

Т. Ю. Касько

ОЗНАКИ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ТА ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Події, що відбуваються в останні місяці в Україні, підтвердили необхідність проведення суттєвих комплексних реформ щодо Збройних Сил України. Ефективне проведення таких реформ потребує зусиль представників різних наук, у тому числі юридичних. Зокрема, потребує дослідження низка питань кримінального права, оскільки злочинність «переслідує» всі сфери суспільних відносин, у тому числі й військову.

Злочини проти порядку несення та проходження військової служби (військові злочини) закріплено законодавцем у Розділі XIX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – ККУ).

Статтю присвячено встановленню ознак одного з елементів складів військових злочинів – суб'єкта.

Окремі ознаки суб'єкта військових злочинів було досліджено в працях Х.М. Ахметшина, В.О. Бодаєвського, Ф.С. Бражника, С.Ф. Денисова, М.І. Панова, В.Г. Сизранцева, В.М. Ярія та інших учених.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 ККУ суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до ККУ може наставати кримінальна